

3 Rozvoj řeči u sluchově postižených, komunikační formy u SP

Ontogenetický vývoj řeči:

- prenatalním období - dítě se připravuje na komunikaci např. olizování pupeční šňůry, dumání palečku, nitroděložní kvílení
- při narození - křik - reakce na změnu prostředí
- 3 týdny - 1 měsíc - vyjadřuje nelibé pocity – křik s citovým zabarvením
- 1. - 3. měsíc - signalizují i libé pocity, následuje *broukání*, a *pudové žvatláni* (trénuje mluvidla, zvuková kontrola ještě není zapojena)
- 4.-6.měsíc – *pudové žvatláni*
- 6. - 9. měsíc - *napodobivé žvatláni* zrakové sluchové dráhy již vyžrály, dítě napodobuje zvuky svého okolí období broukání a žvatláni (až 9 měsíc)
- diagnostický moment - obd. 7. měsíce - SP dítě přestává žvatlat, ztichne, popř. vydává zvuky
- období počátečního rozumění řeči a napodobování (do 1 roku)

Charakter vývoje řeči u SP se odvíjí:

- stupně a typu sluchového postižení
- přítomnosti dalšího postižení (kombinované vady)
- věku a dosaženého stádia řeči, kdy SP vzniklo
- exogenních sociálních faktorů (rodina, škola)
- včasné diagnostiky, včasné intervence, rané péče, rehabilitační péče

Vývoj řeči u dětí s vrozenou hluchotou:

- předverbální řečové projevy – běžné, křik tlumený, žvatláni monotónní, stadium napodobujícího žvatláni - projevy zanikají, nedochází ke spontánnímu rozvoji řeči, nechápou souvislosti, zaostání ve vývoji myšlení a citovém vývoji, další charakteristické projevy (hlučná chůze...)

Vývoj řeči u dětí se získanou hluchotou:

- pokud dojde ke ztrátě sluchu po 7. roce, nedochází k zanikání řečových projevů, kolem 7. roku má dítě osvojený slovník a zafixovanou artikulaci, úloha čtení a psaní, důležitost poskytnutí okamžité logopedické pomoci, i po ukončení vývoje řeči hrozí změny v orálním projevu (zvuk, artikulace apod.)

Vývoj řeči u dětí nedoslýchavých:

- u těžké percepční nedoslýchavosti vývoj podobný jako u dětí s vrozenou hluchotou, převodní nedoslýchavost – podobnost slyšícím dítětem, záleží na věku, s nástupem chůze dojde k opoždění až zastavení vývoje řeči (podle velikosti vady), střední nedoslýchavost ještě umožňuje normální vývoj řeči

Charakteristika jednotlivých jazykových rovin u sluchově postiženého jedince:

Lexikálně-sémantická rovina

- *kvalitativní hledisko*
- výstavba pojmů jiná než u slyšících
- déle trvá
- SP chápou pojmy buď příliš široce nebo úzce
- tendence k názornému chápání pojmů

■ málo nadřazených pojmů

• *kvantitativní hledisko*

■ výzkum prokázal, že úroveň slovní zásoby 14l. neslyšících dosahovala úrovně 5,5 l. dětí slyšících

Morfologicko-syntaktická rovina

• dysgramatismy, agramatismy - vývojová neschopnost až ztráta schopnosti správně používat gramatické slovní tvary a větnou vazbu na různém stupni

■ důvody - absence sluchových podnětů, rozdílnost orálního systému a znakového jazyka

■ morfologie - nadměrné užívání podstatných jmen, problém s rozlišením slovních druhů (jíst, jídlo)

■ syntax - hromadění slov, časté užívání nadbytečných slov, používá nesprávný slovosled, slova seřazuje bez gramatických souvislostí (př. Pták střecha sedět.)

Foneticko-fonologická rovina

• spontánní vývoj ustává v období napodobivého žvatlání

• chybí okamžitá zvuková kontrola, pouze částečná - zraková (ne vždy) a kinestetická

• charakteristiky řeči neslyšících a SP

• nejvíce nápadná, přehnaná a namáhavá artikulace

• prodloužená artikulační doba hlásek

• vkládání nepatřičných zvuků

• dyslalie, dysprozodie, dysfonie, narušené dýchání, další projevy (např. huhňavost)

Pragmatická rovina

• nápadnost v užívání ZJ, chyby v písemném projevu

• problémy s navazováním komunikace - zábrany navázat rozhovor, být v rozhovoru aktivní, přihlásit se do diskuse, zanedbaná oblast - význam sociální taktiky, neschovávat své postižení na jedné straně a dostatečně vysoká vlastní identita na druhé straně

Poruchy řeči

• audiogenní dyslalie (při ztrátě 60-70 dB)

• kopholalie (po ukončení vývoje řeči)

• dysprozodie - zvuková stránka řeči, kolísání melodie, narušena dynamika a tempo řeči (některé hlásky zkrácené, jiné prodloužené)

• audiogenní dysfonie (při ztrátě 60-70 dB)

Prevence hlasových poruch

• hygiena hlasu

• nácvik správné hlasové techniky - měkký hlasový začátek, přiměřená hlasová výška a síla

• hygiena prostředí - čistota vzduchu, vlhkost

Hlas sluchově postižených

- vyvození hlasu
- samovolné vydávání hlasu – odměna
- motivace k užívání hlasu
- chování dítěte v náruči
- různé pomůcky
- mluvení do ucha nebo do dlaně
- PC programy
- fonátor

Logopedická péče u SP

- *individuální logopedická péče*
- *český jazyk*

Komunikace

• *proudění informací z jednoho bodu (ze zdroje) k druhému bodu (k příjemci), jako přenos nebo vytváření znalostí.*

■ **communicatio** - znamenalo původně „vespolné účastnění“

■ **communicare** - „činit něco společným, společně něco sdílet“

• komunikační proces - sdělování, výměna informací (Mareš, Křivohlavý 1995)

Verbální komunikace

• **uskutečňuje se prostřednictvím soustavy dohodnutých symbolů.**

• symboly mohou označovat pojmy i pro předměty či jevy momentálně nepřítomné nebo takové, které nelze vidět. např. bavíme se o oblíbeném jídle, které momentálně nevidíme, v duchu si vybavíme vůni, chuť, vzhled.

• za **verbální způsob sdělování** lze považovat i **znakový jazyk**, patří zde: různé kombinacemi poloh prstů, orientací ruky a pohyby ruky

Nonverbální komunikace

• složka vývojově starší jak ve smyslu vývoje lidstva, tak i vývoje jednotlivce

• **nonverbální a verbální** složka se uplatňuje během řeči, a spolu tvoří **nedílný celek mluvené řeči.**

Prostředky neverbální komunikace

• mimiku, tj. různé výrazy obličeje

• tělesné přiblížení se či oddálení

• natočení těla k partnerovi nebo odvrácení, fyzický postoj (zejména sklon hlavy, nakročení)

• přímý dotek, tj. pohlazení, podání ruky, poklepání na rameno

■ někteří lidé jsou např. velmi vnímaví na způsob podání ruky, intenzitu stisku

• gestikulaci nebo „mluvu rukou“

• pohledy, tj. přímý pohled, uhýbání očima

■ slyšíme, že oko je oknem do duše, tedy že oko sděluje to, co se odehrává v nitru

• úprava zevnějšku

Dělení komunikačních forem u SP

- znakový jazyk
- znakovaný jazyk
- Gestuno
- mimika
- gestikulace
- dramatizace
- pantomima
- daktylotika (prstová abeceda)
- daktylografie
- pomocné artikulační znaky
- psaná podoba mluveného jazyka
- mluvená hlásková řeč

Znakový jazyk

- náročnost osvojení
- pojmy
 - vlastní znakový jazyk neslyšících
 - vlastní gramatika, více mezinárodní, vznik cestou „zdola“, žádné záznamy
 - ne u všech SP „mateřský“ (většina SP má slyšící rodiče), ale „přirozený“

Znakovaný jazyk

- bohatší, složitější, vznik cestou „shora“

Gestuno

- nadmárodní znakový systém
- původně mělo obsahovat znaky s obecnou platností
- určené pro tlumočení oficiálních textů
- první slovník vydala Britská asociace neslyšících
- další slovník vydán 1979 ve Varně (rozšíření slovní zásoby)
- největší zkušenosti má Bulharsko

Mimika - emoce, dítě (obličej matky, „obrazy obličeje“)

Gestikulace

- porozumění gestům (symbolům) > porozumění řeči
- gesto umožňuje první porozumění řeči
- gesto podporuje všeobecnou schopnost nápodoby
- gesto připravuje půdu pro používání slov

Daktylotika (prstová abeceda)

- druhy - jednoruční, dvouruční, smíšené
- výhody
 - přesná analýza a syntéza slova

- jednodušší získávání slovní zásoby
- podpora odezírání
 - využití v rámci
- ZŠ pro SP, odezírání a v rámci tlumočnictví

Daktylografie je vpisování velkých písmen do dlaně, užívá se u jedinců s hluchoslepotou

Pomocné artikulační znaky

- daktylotika se vztahuje ke grafémům, PAZ k fonémům
- použití při tvoření a rozvíjení řeči u SP
- upozorňují na:
 - správnou polohu mluvidel (l, u)
 - na rezonanci mluvidel (m)
 - charakter výdechového proudu (p, b, t)

Mluvená hlásková řeč

- Morfologicko – syntaktická (gramatická) jazyk. rovina: koncovky...
- Foneticko – fonologická (významová) jazyk. rovina: stavba věty, špatný slovosled..
- Lexikálně sémantická (zvuková) jazyk. rovina: slovní zásoba
- Pragmatická (sociální) jazyk. rovina: praktické využití komunikace...

- nutný nácvik **odezírání**

Odezírání

- vnímání mluvy zrakem a její chápání podle pohybů úst, mimiky, výrazu očí, gestikulace
- **odezírání** *nemůže však nikdy zcela nahradit sluch* a je vnímáno jako jeho **nedokonalá náhrada**
- jeho kvalita je přímo závislá na *kombinaci vloh a na vrozených předpokladech* pro jejich rozvoj
- SP vnímá při odezírání *kinémy*, tzn. mluvně pohybové útvary, odlišitelné od jiných

Stupně odezírání

- **Ideovizuální** (globální, pasivní, primární) odezírání - dítě si na základě častého opakování spojuje pojem s faciálním obrazem osoby
- **Vizuálně-fonetické** (technické, lexikální) odezírání - dítě, které začíná mluvit nebo už mluví, spojuje faciální obraz s konkrétním jevem a při vlastním vyslovování také s vnímáním své artikulace
- **Ideativní** (rozumové, integrální) odezírání - dítě vnímá zrakem komplexně projev mluvící osoby a dokáže si (po pochopení obsahu) doplňovat to, co se mu nepodařilo odezřít

Vnější podmínky pro odezírání

- osvětlení - intenzita a směr
- konverzační vzdálenost, poloha obličeje mluvčího
- zrakový kontakt
- mluvní technika - anatomické zvláštnosti mluvních orgánů
 - přiměřená artikulace

- znalost konverzačního tématu

Vnitřní podmínky pro odezírání

- *fyziologické* – neporušené mentální funkce a zrak, schopnost využití zbytků sluchu a vibrační vnímání, celkový stav organismu
- *psychické* – kvalita pozornosti, paměť, vrozené předpoklady, úroveň myšlenkových operací, schopnost převádět zrakové vjemy do pojmů, sociální zralost
- *verbální* – slovní zásoba, znalost mluvnice užívaného jazyka, znalost větného kontextu, dosažený stupeň dorozumívacích schopností

Psaná forma řeči

- cílem rozumět psanému textu, vyjadřovat myšlenky písemnou formou
- stupně výuky psané formy řeči - globální čtení, analyticko-syntetické čtení, čtení z hlediska celoživotního vzdělávání

Literatura:

KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha: Karolinum, 2002